

VEKOV KÁROLY

Középkori és reneszánszkori tárgyak a gyulafehérvári káptalan kincstárában

Erdély egyik legrégebbi középkori műemléke a gyulafehérvári székesegyház. Ugyan a 16. századi reformáció és a hadicselekmények nem kímélték az erdélyi egyházmegye székhelyét, sőt székesegyházát sem, csodával határos módon közvetlenül a reformációt megelőző időszakból fennmaradt egy nagyon értékes forrás a székesegyház akkor még meglévő kincstáráról. Ha a tatárjárás, majd a Gyán-féle támadás (1277) el is pusztította a székesegyház legkorábbi korszakának emlékeit, a 16. századi események, majd a legutolsó tatárjárás II. Rákóczi György uralkodásának végén szintén nagy károkat okozott azokban a forrásokban, melyek az erdélyi katolikus egyház középkori, illetve későbbi korszakáról vallhattak volna. Az erdélyi katolicizmus milleniumának előestéjén mintegy e korszak felezőidejéből maradt ránk ez a szűkszavú, ám annál értékesebb jegyzék a gyulafehérvári székesegyház kincstáráról. Ennek a leltárnak az az érdekessége, hogy lényegében tartalmazza mindazon kegytárgyak, illetve liturgikus tárgyak és öltözékek jegyzékét, amelyek a középkor, illetve a reneszánsz kor emlékeként addig megmaradtak a gyulafehérvári székesegyház kincstárában. A gyulafehérvári székesegyház alább ismertetendő 1531. évi kincstárának a leltára bő 140 éve ismert.¹ Az erdélyi reneszánszról írt klasszikus művében a maga aprólékos és alapos módján műfajonként ezt messzemenően fel is dolgozta Balogh Jolán.² Ha most mégis megkísérelünk pár szót mondani erről a rendkívül érdekes forrásról, úgy azt nemcsak azért tesszük, mert Mátyás király évét ünneplünk az idén, hanem azért is, mert talán újabb szempontokat lehet felvetni e forrás kapcsán a Mátyás-kori erdélyi reneszánsz néhány jelenségét illetően, s így árnyaltabbá tehető az erről a korszakról kialakított kép.

1531-ben Maksai Gergely, aki a gyulafehérvári káptalan négy legfontosabb tisztségviselője egyikének – az örkanonoknak – volt a helyettese (*succustos*), összeállította a gyulafehérvári székesegyház rábízott kegyszereinek és más, egyháziak által használt tárgyaknak, liturgikus öltözékeknek és ereklyéknek a leltárát. Ez a rendkívül értékes forrás átfogó képet ad az erdélyi püspökség, illetve székesegyház legjelentősebbnek tartott értéktárgyairól. A gyulafehérvári örkanonok helyettese nem csupán tisztét teljesítette, amikor a rábízott tárgyak jegyzékét elkészítette, hanem tette ezt egyúttal az utókorra is gondolva, amint ő írta:

---

¹ Beke Antal: Az erdélyi székesegyház készlete. *Magyar Sion*, 5. évf. (1867) 3. 188–199.

² Balogh Jolán: Az erdélyi renaissance. I. Kolozsvár, 1943. passim.

„pro memoria succedentium”.³ Ennek a jegyzéknek az alapján fogalmat alkothatunk arról, hogy milyen jellegű is volt a gyulafehérvári székesegyház „kincstára” a 16. század első harmadának végén.⁴ Megismerhetjük azokat a középkori, illetve reneszánszkori kegyszereket és más, a vallási élettel kapcsolatos tárgyakat, amelyeket a gyulafehérvári egyházi társadalom tagjai használtak, a legtöbb esetben azt is, hogy ki adományozta az illető tárgyat a székesegyháznak. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ez a leltár több vonatkozásban is töredék. Ugyanis a székesegyház kincstárának csakis az 1531. évi állapotát tükrözi, ám nem szól a korábban adományozott, de már elveszett tárgyokról. Ugyanakkor nem szól a székesegyház oltárainak hasonló jellegű inventáriumairól, sem a káptalan könyvtáráról, amely máshol – például Veszprém esetében – ugyancsak a székesegyházi kincstár része volt. Másrészt az is nyilvánvaló, hogy számos más értékes egyházi jellegű tárgy létezett még Gyulafehérváron az egyháziak kezében, amelyeket azonban ők használtak és mintegy sajátjaikként otthon tartottak. Az ilyen esetekre a leltár többször is utal. Mindezek ellenére a jegyzék alapján valamelyes fogalmat alkothatunk magunknak nemcsak a székesegyházi kincstár egykori állagáról, hanem közvetve arról is, hogy milyen anyagi lehetőségekkel is bírtak elsősorban a káptalan tagjai, illetve a püspökök.

Az 1531-es leltár 147 tétele valójában jóval több, összesen 252 tárgyat foglal magában. Ezek a kegyszerek és más, főleg a püspökök és a káptalani tagok egyházi tevékenységéhez kapcsolódó tárgyak műfajonként vannak csoportosítva a leltárban, nevezetesen: kelyhek (31), ampullák (22), tényleges kegytárgyak, úgymint monstranciák (2), keresztek (11), szentek ereklyéi (7), gyertyatartók (14), különböző liturgikus ezüst edények (11), füstölők (2), püspöki pásztorbotok (2), gyűrűk (3), mitrák vagy skófiumok, azaz püspöksüvegek (5), szent olajtartók (4), szerkönyvek (5), ostyaabrosz (3) hozzátartozó lepellel, egyházi öltözékek, azaz miseruhák (32), dalmatikák (26), papi köpenyek (*pluvialia sive cappas*) (20), oltárterítők (11), kárpitok és szőnyegek (24). Néhány tétel a megadott műfaji megnevezés ellenére más tárgyakat is magában foglal. Így a gyertyatartók címszó alatt szerepelnek különböző egyházi célra (is) használatos edények, úgymint kisebb edények (*vascula*), tálacska vagy csésze (*scutella*), medence kézmosáshoz (*pelvis*), tál (*patella*), füstölő (*thurribulum*), püspöki pásztorbot, az ördögűzők (*exordiantes*) nyeles gyertyatartói, gyűrűk; a püspöksüvegek címszó alatt megemlítik a húsvétkor használatos nagy, szarvalakú szentolaj tartókat, Várdai Ferenc két réz ampulláját, néhány szertartáskönyvet és ostyaabroszt, azaz corporálét.

A leltár nem csupán azért nagyon jelentős, mert egyedüli ilyen jellegű forrásunk a gyulafehérvári székesegyház középkori kincstáráról, hanem azért is, mert – ha nagyon röviden, de – többlet információkat is nyújt e tárgyokról. A kegytárgyak túlnyomó többsége esetében, kivéve a régi, kopott, használhatatlan (törött) vagy használaton kívüli tárgyakat, megadja ezek egykori tulajdonosának, adományozójának a nevét, (a leltárkészítő ezt *titulus*-nak nevezi), míg több esetben, mivel a tárgyak kora miatt az adományozó neve feltehetőleg már feledésbe merült, megjegyzi a tárgyról, hogy eredete ismeretlen (*sine titulo*). A leltár nagyon gyakran utal nemcsak a tárgyak anyagára (arany, ezüst, réz), hanem ezek méretére (kicsi, nagy, közepes), állagára (új, régi, elhasznált), a tárgyak kinézetére, kivitelezési tech-

³ Beke Antal: Az erdélyi i. m. 188.

⁴ Hasonló jellegű források ismeretesek a veszprémi káptalan (Fejérpataky László: A veszprémi káptalan kincseinek összeírása az 1429–1437. évekből. Történelmi Tár 1886. 553–576. és 1887. 173–192.), illetve a zágrábi székesegyház kincstárának vonatkozásában (*Starine*, 43. évf. [1951], 57–66.).

nikájára, eredetére vagy beszerzésének körülményeire, illetve utóéletére. A leltár aprólékos elemzése lehetővé teszi mind az egyes tárgyakkal kapcsolatos konkrét ismereteink bővítését és árnyalását, mind pedig az egykori tulajdonosok ízlését, tárgyválasztási vagy tárgyadományozási szokásainak a pontosabb megismerését.

A felsorolt tárgyak tehát egyáltalán nem voltak hétköznapiak, hanem míves példányok. Egy esetben a leltárkészítő szükségesnek is érezte megjegyezni két ámpolnáról, hogy azok mindennapi használatra valók (*usuales*), mintegy jelezve, hogy a leltárban felsorolt tárgyakat főleg rendkívüli, azaz ünnepi alkalmakkor használták.⁵

Az egyes tárgyi műfajokon belül a leltárkészítő rangsorolta a tárgyakat és a legértékesebbekkel, illetve a legszebb példányokkal kezdte a felsorolást, leghátra hagyva az elhasznált (elkopott, eltörött, elvásott), értéküket vesztett tárgyakat, vagy amelyek adományozója neve sem volt már ismert, esetleg a tárgyak állaga miatt sem volt érdemes részletesebben foglalkozni velük.

Megállapítható, hogy az inventárium mintegy másfél század kegytárgyait öleli fel, azaz a 14. század végével kezdődően őrződtek meg Mohács utánig a székesegyházi felszerelések, kegyszerek. Ilyenek voltak az Upori István püspöktől (1401–1402, 1403–1419) megmaradt tárgyak. Egyes értékes vagy kedvelt tárgyat restauráltattak, pl. Várdai Ferenc püspök az egyik pástorbót. Egy más alkalommal ugyancsak ő aranyoztatja meg a Geréb László püspöktől az egyházra hagyományozott két ezüst emberi fej formájára készített ereklyetartót. Geréb püspök viszont megaranyoztat két nagy, ezüst lábakkal ellátott, húsvétkor használatos szent olaj tartására szolgáló szarvat. Amúgy is szokás volt beezüstöztetni a réz tárgyakat (pl. Gosztonyi püspök két gyertyatartóját⁶), máskor pedig az ezüst tárgyakat bearanyozták (ld. pl. Tordai Salatiel ezüst kézmosó medencéjét⁷), nyilván azért, hogy értékesebbnek, illetve szebbnek tűnjenek. Ilyen volt Várdai püspök füstölője, amelyet szintén bearanyoztak, miközben a hozzátartozó tömjéntartót csak részben.⁸ Valószínű, hogy mint annyi más esetben a középkorban, az elhasznált, törött ezüst holmit idővel beolvasztották és az így nyert ezüstöt újra felhasználták. Ilyen beolvasztott ezüstről készült például az előimádkozók négy nyeles gyertyatartója, amelyeket az egyház készíttetett (*ex bonis ecclesiae per syndicos seu aedituos ecclesiae facti*).⁹ A fentiekből kiderül, hogy a kegyelet és a hagyománytisztelet mellett működött a pragmatikus gyakorlati érzék is. Ez magyarázza meg, miért nem maradtak fenn régebből is kegytárgyak a gyulafehérvári székesegyházban. Valószínű, hogy legfeljebb száz-százharminc év volt az, amennyit jobbra kibírtak az egyes tárgyak használatban. A Hunyadi Jánostól hagyományozott egyházi öltözékek azért maradhattak meg 80-90 év elteltével, mert nagyon vigyázhattak rájuk, és mert csak rendkívüli alkalmakkor használták őket.

Csak sajnálhatjuk, hogy elég ritka az olyan, a tárgyakhoz fűzött, részletesebb magyarázat, mint a rendkívül kevés, a gyulafehérvári kincstár napjainkig fennmaradt és egykori gazdagságát tükröző olyan emlék esetében, mint pl. az oly reprezentatív és a szépségéről közismert Suky-kehely.

⁵ Beke Antal: Az erdélyi i. m. 190.

⁶ Uo. 191.

⁷ Uo. 192.

⁸ Uo.

⁹ Uo.

A leltár megjegyzései valójában elég szűkszavúak, s ezért elég nehéz megállapítani az illető tárgyakról, mely stíluskorszak termékei. Legfeljebb tulajdonosaik érdeklődését, izlését és műveltségét ismerve következtethetünk néha e tárgyak jellegére, művészi stílusára. Maga Balogh Jolán sem mert a papi öltözékek kapcsán részletesebben nyilatkozni ezek milyenségéről, pedig nyilvánvaló, hogy az inventáriumban felsorolt kegytárgyak és egyházi felszerelések csak részben középkori jellegűek, míg egy részük már egyértelműen magukon viselte a reneszánsz stílusának nyomait.¹⁰

Évtizedenként csoportosítva a gyulafehérvári székesegyháznak ajándékozott tárgyakat, rendkívül érdekes kép körvonalazódik nemcsak az adományozott tárgyak milyenségéről és értékéről, hanem az adományozók anyagi állapotáról és természetesen jogi státuszáról, nemkülönben egyes időszakok divatszokásairól is.

A 14. század végétől mind többen és mind nagyobb számban ajándékoznak az egyháznak különböző kegytárgyakat. Ez az aránynövekedés érvényes mind a püspökökre, mind a többi egyházi adományozóra. Mindez jelzi az egész egyházi társadalom anyagi gyarapodását, egyben az adományozási készség megnövekedését. A leltár elemzéséből kiderül, hogy a Gyulafehérváron székelő erdélyi püspökök többnyire akkor hagyományoztak kegytárgyakat és egyházi felszereléseket egyházuknak, ha e tisztség birtokosaiként haltak meg. De gondoskodtak egyházukról – ha kisebb mértékben is – azok, akik Gyulafehérvárról más püspöki székre kerültek és részben áthelyezésük előtt tettek bizonyosságot egyházuk iránti ragaszkodásukról ajándékozás formájában. Ezt a szokást fokozatosan átvették a káptalani dignitáriusok is (prépostok, éneklő- és örkanonokok, illetve főesperesek), utóbb már alacsonyabb tisztségeket betöltő egyházi személyek is. Ha a 15. század ötödik évtizedéig viszonylag ritkaság számba megy, hogy a püspök mellett más is hagyományozzon valamilyen értékű tárgyat a székesegyháznak – legalábbis e jegyzék szerint –, valószínű, hogy a püspöki példaadás nyomán előbb a káptalani tisztségviselők, később már a főesperesek és egyszerű kanonokok adományaival is találkozunk a 16. század fordulóján, azaz évtizedenként már 3–8 adományozóval számolhatunk.

Világiak közül jóval kevesebben és csak különleges jogállású személyek ajándékoznak az egyháznak kegytárgyakat, mint pl. Hunyadi János kormányzó, az ő rokonai vagy Perényi Imre nádor és akkor is az átlagnál jóval értékesebb tárgyakat. Rendkívüli esetnek számít, amelyet egyházi kötődései magyaráznak, Barlabássy János gyulafehérvári várnagy adománya, aki nem kevesebb, mint négy oltárterítőt (*ornamentum*) adományozott, melyek közül három arannyal átszőtt bársonyból, míg a negyedik „aranyos”, azaz arannyal átszőtt fehér selyemből készült. Ez utóbbit „képek” díszítették és még elhasznált, kopott állapotában is jelezte egykori szépségét, gazdag díszítését (*ornamentum album de ciclade aurato cum quibusdam imaginibus inveteratum, quondam tamen pretiosum et opulentum*).¹¹ Feltehetőleg káptalani kötődése magyarázza Debrethei Mihály káptalani jegyző kehelyadományát.¹²

A Hunyadi János kormányzó által adományozott tárgyak azért jelentősek, mert jelzik és tükrözik, milyennek kell lennie vagy milyen nagyságrendű lehet egy tisztségviselő mecénási gesztusa, mint amilyen a vajda, majd a kormányzó volt. Az ő adományait, amelyeket mindig fő helyre taksált a leltárkészítő, nem csupán az erdélyi kötődés, hosszú ideig tartó

¹⁰ Balogh Jolán: Az erdélyi i. m. 154–158.

¹¹ Beke Antal: Az erdélyi i. m. 198.

¹² Uo. 189.; Ld. Vekov, Károly: Locul de adevire din Alba Iulia. Cluj Napoca, 2003. Anexa 7, 1464.

erdélyi tisztségei magyarázzák, hanem az a tény is, hogy családi sírhelyének a gyulafehérvári székesegyházat szemelte ki.¹³ A gyulafehérvári egyháznak, illetve prépostjának tett birtokadományait csak tetézte értékes ajándékaival.

Meg kell tehát említenünk a kormányzó által adományozott „nagy és értékes” keresztet, melynek donátoráról – humanista műveltségét megcsillogtatva, egyben a mátyási propaganda eredményességét bizonyítva – Maksai Gergely succustus azt állítja, hogy a Corvin nevet viselte (*cognomine Corvino*).¹⁴ Hunyadi János egy másik ajándéka a gyulafehérvári székesegyháznak adományozott értékes miseruha volt („arannyal átszőtt vörös bíbor selyemszövetből, három-négyszeres arany hímzéssel díszítve, amelyet egy ékkövekből és igazgyöngyökből kiképzett kereszt díszített”).¹⁵ Valószínűleg a miseruhával azonos színű volt az az oltártakaró (*indumentum altaris*), amelyet szintén Hunyadi János adott az egyháznak.¹⁶

Valószínű és egyáltalán nem véletlen, hogy Hunyadi János rokonai is feltűnnek a gyulafehérvári egyház donátorai között. Az egyikük Hunyadi János unokaöccsének, Dengelegi Pongrác Jánosnak a felesége, aki aranyos bíbor szövetből készült aranysárga pluviálét (*cappa*), azaz egy csuklyával ellátott, palástszerű liturgikus öltözetet hagyott a székesegyházra.¹⁷ Erdély kormányzójának, Vingárti Geréb Jánosnak a felesége, Zsófia, Szilágyi Erzsébet testvére szintén egy pluviálét hagyott a székesegyházra, amely aranyszállal átszőtt zöld színű sűrű selyemszövetből készült.¹⁸ Nyilván a káptalan kiengesztelésére és a prelátusi hagyományozást folytatandó, Perényi Imre nádor (1504–1519), akinek kiskorú fia 1508–1513 között Erdély püspöke volt, ahonnan utóbb átkerült a váradi egyház élére, fia helyett adományozott a gyulafehérvári székesegyháznak egyrészt egy olyan kristály tálcskát, amelyet Keresztelő Szent János képe díszített, s amelyet drágakövek kereteztek, másrészt két aranyozott ezüst gyertyatartót („*per totum inaurata*”).¹⁹

Ami az egyháziak által tett adományokat illeti, elmondható, hogy a székesegyházra hagyományozott tárgyak legnagyobb része (majdnem a fele), értékben pedig nyilvánvalóan a nagyobbik része a püspököktől származott. Utánuk következtek a püspök-helyettesek (Váci Pál, András), a gyulafehérvári káptalan egyes tisztségviselői, elsősorban néhány prépost (Runóci András, Rápolti Gotthard, Zeremlényi Ferenc), éneklőkanonokok (ld. Belényesi Gergely), örkanonokok (Cserényi Mihály, Budai Udalrik), több főesperes és néhány kanonok. Egybevetve a káptalan összes tagjával, kiderül, hogy a káptalani tisztségviselők, illetve az ismert főesperesek kisebbik része, az egyszerű kanonokoknak pedig csak elenyésző töredéke hagyott az egyházra valamit egyházi tárgyai közül. Ha számításba is vesszük, hogy pl. egyes ezüst tárgyakat be is olvasztottak, akkor is rendkívül alacsonynak tűnik azoknak a tárgyaknak a száma, amelyeket az egyes káptalani tisztségviselők és káptalani tagok az egyházra hagytak. Ennek csakis az lehet a magyarázata, hogy az ő egyházi jövedelmeik nem voltak oly magasak vagy nem tették lehetővé, hogy ilyen jellegű tárgyakat

¹³ Antonius Szeredai: *Notitia veteris et novi capituli ecclesiae Albensis Transilvaniae. Albae Carolinae, MDCCXCI. 87–90.*; KmJkv I. 463, 1056. sz.

¹⁴ Beke Antal: *Az erdélyi i. m.* 190.

¹⁵ Uo. 194.

¹⁶ Uo. 198.

¹⁷ Uo. 197.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo. 191.

nagyobb arányban vásároljanak. Felvethető lehetne az is, hogy érdeklődésük, igényeik nem az ilyen tárgyak felé irányultak, hanem inkább földbirtokba fektették pénzüket. Ugyan ez a lehetőség sem zárható ki, de eddigi tudomásunk szerint oly kevés egyháziak által a káptalanra testált birtokok száma, hogy ez sem tűnik elfogadható magyarázatnak. S mindez, miközben jövedelmei tekintetében az erdélyi püspökség a 14. században a hatodik helyen volt, ám a 16. elején már a harmadik helyen a magyar királyság püspökségei között. Arra kell tehát gondolnunk, hogy ez annak tulajdonítható, hogy akár a gazdasági okok (pl. infláció), akár a politikai helyzet és következményei (török elleni harc) nem tették lehetővé jelentősebb számú egyházi tárgy, illetve felszerelés beszerzését és eladományozását.

Hogy erről lehet szó és nem csupán az igény hiányáról, bizonyítják azok az esetek, amikor igenis tudomásunk van arról, hogy minőségi és értékes tárgyakat szereznek be az erdélyi káptalan tagjai. Ha a korai korszakban, a 14–15. század fordulóján, majd később is az egyik leggyakrabban az egyházra hagyományozott tárgy a kehely volt, a későbbiek során a káptalan tisztségviselői és tagjai esetében megnő, sokszínűbbé lesz a választék. Ők ugyanis a 15. század második felével kezdődően ámpolnákat, áldozatcsészéket, tálacsákát, kézmósó medencéket, a papi öltözék kellékeit vagy oltárterítőket adományoznak a székesegyháznak. Számosak, nagyon értékesek és változatosak voltak a székesegyházra hagyományozott miseruhák, dalmatikák.

A káptalani adományozók nyilvánvalóan a püspökök példáját követték. A püspökök – már akik ezt megtették – püspöki ornátusukat, papi öltözkűket, a liturgia során használt ezüst edényeiket (csészéket, tálakat, medencéket, püspöki mellkeresztet, Upori István két zászlókeresztet), gyertyatartókat, illetve oltári felszereléseket hagytak az egyházra. A püspökök esetében a miseruhákkal azonos színű oltári felszerelések kerültek a székesegyház tulajdonába. Püspöki hagyatékból maradt az egyházra Várdai Ferenc rendkívül értékesnek tartott püspöksüvege (*mitra, cophium*), melyet drágakövek és igazgyöngyök díszítettek; ehhez hasonló volt Thurzó Zsigmond püspöké is, ami jelzi azt, hogy nagyjából ugyanazon korszakban, azaz viszonylag közeli időpontokban vásárolhatták a hasonló jellegű püspökfövegeket. Egy szintén drágakövekkel díszített mitra már név nélkül szerepel, egy másik, bársonyból és ékkövekkel díszített püspöksüveget az egyház is készíttetett (!), míg egy ötödiket, fehér színűt Gosztonyi János hagyott a székesegyházra.²⁰

A jövedelmek közötti jelentős különbségek, a püspökök életvitele és szerepvállalása magyarázzák, miért csak a püspökök engedhették meg maguknak, hogy szentek ereklyéivel gazdagítsák egyházukat. Több ereklyetartó is szerepel a gyulafehérvári jegyzékben.²¹ Mátyás király unokatestvére, Geréb László püspök (1475–1501) a székesegyházra hagyományozott három ezüst fejét, melyekről nem tudjuk, hogy kit ábrázoltak, csak azt, hogy közülük kettőt Várdai Ferenc püspök végrendeletének végrehajtói bearanyoztattak, míg egy harmadik a 11 000 harcos mártír ereklyéjét tartalmazta. Upori István püspök egy ezüst, kéz alakú tartóban Szent Lukács evangélista ereklyéjét hagyományozta a székesegyházra. Egy kerek alakú, ezüst monstranciához hasonló tartóban ugyancsak szentek ereklyéit őrizték. Ezenkívül két mártír-szent fejereklyéjét ezüst és bíbor tartóban őrizték, míg egy harmadik fej tartó nélkül szerepel („csupasz csont” megjegyzéssel).

²⁰ Beke Antal: Az erdélyi i.m. 193.

²¹ Uo. 191.

Amint azt már régebben sikerült megállapítanunk,²² a püspökök huzamos vagy rendszeres jelenléte fokozta kötődésüket püspöki székhelyükhöz. Ennek folyományaként többet foglalkoztak rezidenciájukkal, szívesebben hagyományozták püspöki/papi felszereléseiket az erdélyi székesegyházra. Az idegen származású vagy Fehérvárt keveset tartózkodó püspökök csak nagyritkán hagyományoztak jelentős értékű tárgyakat a gyulafehérvári székesegyházra. A később más püspökségre áthelyezett erdélyi püspökök is ritkán, alig néhány tárggyal gondoskodtak egykori székhelyükről. Ilyen volt Pálóczi György, későbbi esztergomi érsek, aki 1000 forintot hagyományozott az erdélyi egyházra, vagy Geréb László, akiből kalocsai érsek lett, vagy Perényi Ferenc, aki helyett apja adományozott értékes tárgyakat a gyulafehérvári székesegyháznak.²³

Tény, hogy a püspökök példája jó irányban befolyásolta a káptalan tagjait, nem egyszer az alacsonyabb tisztséget viselőket is (ld. káptalani jegyző, tordai pap stb.), akik nagyobb kötődésük bizonyítékaként kötelességüknek érezték, hogy gondoskodjanak a gyulafehérvári székesegyházról, gyarapítsák annak felszereléseit.

Az egyik gyakori tárgy, amelyet az egyházra hagytak már a 14. század végétől, az a liturgia során használt kehely. Az egyik rendkívül szép kivitelezésű, reneszánsz stílusú kehely, amely a gyulafehérvári székesegyház kincstárban volt és egyedülként napjainkig megmaradt, az a Suky-kehely. Ennek kivitelezése sejteti, hogy javarészt hozzá hasonló lehetett a székesegyház kincstárának több más kelyhe is.

Ezek a néha megaranyozott kelyhek ezüstből készültek, lehettek kisebbek vagy közepesek. A püspököktől egészen az egyszerű kanonokokig szinte minden egyházi réteg megtalálható az adományozók között. Sorrendben a legértékesebbnek tartott kelyhek a Suky-kehely után János dobokai főesperesé, aki talán azonos azzal a személlyel, akiről egy 1395-ös oklevél tesz említést, illetve Pápolczi Gotthard préposté, akit 1459–1467/1470 között említenek az oklevelek.²⁴ Érdekes az egyik „névtelen” kehely díszítése: a hármassal, illetve a liliummal, mely utóbbi akaratlanul is az Anjoukat juttatja eszünkbe, míg egy másik kelyhen csak egy nagy L. betű látható.²⁵ Divatos volt egy időben a saját címerrel díszített kehely. Ilyen volt Cserényi Mihály örkanonok (1483–1503) és Péter (?), illetve Bácskai Miklós (1503–1504) püspökök kelyhei.²⁶ A reneszánsz korszak egyik jellegzetes módon díszített darabja Budai Udalrik örkanonok (1504–1523) arany pénzérméssel díszített kelyhe.²⁷ De megemlíthetjük a komoly humanista műveltségű, ókori feliratos köveket is gyűjtő Megyericsei János (1504–1516) kolozsi főesperes által hagyományozott kelyhet, amely Enyedi Wolphard Adorjánánál volt, s amelyről a leltárkészítő succustos félre nem érthető hangsúllyal jegyzi meg, hogy nem a vikáriusé (*non pertinet ad eum*).²⁸ A két kelyhet is adományozó Monay Gergely kanonok (1469–1488) mellett meg kell említenünk a számos tárgyat, így egy kelyhet is adományozó Bertalan dobokai főesperest, aki e tisztelet 1486–

²² Vekov Károly: Az erdélyi reneszánsz és a mátyási modell. *Korunk*, Új sor., 9. évf. (1998) 5. 17–19.

²³ Temesváry János: Erdély középkori püspökei. Cluj–Kolozsvár, 1922. 320., 447.; Beke Antal: Az erdélyi i. m.

²⁴ Beke Antal: Az erdélyi i. m. 188.

²⁵ Uo. 189.

²⁶ Uo. 188–189.

²⁷ Uo. 189.

²⁸ Uo.

1502 között viselte.²⁹ Upori István több mint száz évvel előbb adományozott két kelyhe a leltárkészítés időpontjára már eltörött.³⁰

Mivel az 1531-es leltár szűkszavúsága, illetve az említett tárgyak elpusztulása nem teszi lehetővé az említett egyházi tárgyak stílus szerinti besorolását, ismerve az adományozók működési idejét, műveltségét és érdeklődési körét, többek esetében valószínűsíthető, hogy az általuk hagyományozott tárgyak nem a középkori, hanem a reneszánsz stílusának voltak a mintapéldányai. Hivatkozunk itt az olyan közismert humanista műveltségű egyháziakra, mint Lászlai János telegdi főesperesre, az erdélyi reneszánsz építkezés gyöngyszemének, a nevét viselő gyulafehérvári kápolnának a létrehozójára, ha nem éppen megtervezőjére,³¹ az ókori feliratos köveket másoló Megyericsei János kolozsi főesperesre, aki a királyi kancelláriában jegyzőként is működött,³² Sándorházi Márton gyulafehérvári főesperesre, aki Krakóban járt egyetemre 1479-ben.³³ Bertalan dobokai főesperes számos adománnyal gazdagította a gyulafehérvári székesegyházat: hat franciaországi kárpittal, melyek közül az egyik Szent Bertalant, a másik Szűz Máriát ábrázolta.³⁴ Várdai Ferenc mellett,³⁵ akinek ismerjük humanista műveltségét és reneszánsz pompakedvelését, megemlíthetjük Bácskai Miklós püspököt, aki követként járt Franciaországban, hogy Magyarországra hozza II. Ulászló feleségét, Candalei Annát, s aki szintén két franciaországi – madarakat és vadakat ábrázoló – kárpitot hagyott egyházára, valamint két ezüst edénykét, amelyeket a francia király adott neki ajándékba.³⁶ A szintén humanista érdeklődésű Budai Udalrik tárgyairól is feltételezhető, hogy reneszánsz jellegűek voltak, egyéni jellegüket még azzal is fokozta, hogy címerével díszítette azokat, s ő is adományozott egy kisebb francia kárpitot a gyulafehérvári székesegyháznak (*similiter gallicana pulchra*).³⁷

Az 1531-es leltár elemzése lehetővé teszi egy másik feltételezés megfogalmazását is. Várdai Ferenc gazdag hagyatékának elemzése alapján valószínűsíthető, hogy azok a leltárban kiugró számú kegytárggyal szereplő püspökök, akik Gyulafehérváron távoztak az élők sorából, feltehetőleg végrendeletet is hagytak maguk után és ebben rendelkeztek püspöki vagy papi kellékeik áthagyományozásáról az erdélyi székesegyház javára.³⁸ Ugyanakkor az sem zárható ki, hogy hirtelen halál okán maradtak a székesegyház birtokában egyes liturgikus tárgyak. Valószínű, hogy ide sorolható Gosztonyi János, s több más dignitárius vagy főesperes tárgyi hagyatéka is (ld. Budai Udalrik, Tordai Salatiel vagy Végédi Imre). Ezt támasztja alá egyrészt az, hogy Várdai Ferenchez került pl. Tordai Salatiel ezüst kézmosó medencéje, vagy – amint egy más forrásból tudjuk – Budai Udalrik hagyatékának egyes

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

³¹ Balogh Jolán: Az erdélyi i. m. 233–236.

³² Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971. 322.

³³ Tonk Sándor: Erdélyiek egyetemjárása a középkorban. Bukarest, 1979. 163–164.

³⁴ Beke Antal: Az erdélyi i.m. 198.

³⁵ Vekov Károly: Egy erdélyi reneszánsz püspök és a gyulafehérvári székesegyház kincstára. In: Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára. Kolozsvár, 1996. 525–548.

³⁶ Beke Antal: Az erdélyi i.m. 198.

³⁷ Uo. 188–199.

³⁸ A gyulafehérvári káptalan 1524. november 9-én kiadott elismervényéből kiderül, hogy Várdai Ferenc püspök sokkal több tárgyat hagyott a székesegyház számára, mint amennyi az 1531-es leltárban szerepel. Ld. DL 82 677 és Vekov Károly: Egy erdélyi reneszánsz püspök i. m. 537–538.

darabjai, amelyek visszaszolgáltatásáért az örökösök emeltek szót a királynénál, aki felkérte Várdai püspököt a visszatartott javak – pénzüsszeg és ingóságok – visszaszolgáltatására.³⁹

Befejezésül elmondható, hogy ez a gazdag egyházi kincstár jelzi azt, hogy a 15. század végére megnőtt az egyháziak igénye a mives tárgyakat illetően és ezeket be is szerezték Európa jelentős központjaiból, mihelyt anyagi lehetőségeik ezt megengedték. Hasonló tárgyakkal számolhatunk a megnevezett és a névsorból hiányzó számos más egyházi személyiség otthonában, amint ezt éppen Várdai püspök gyulafehérvári palotájának leltára bizonyítja.⁴⁰

Az 1531-es leltár még egy tanulsággal szolgál a manak. A kishitű megnyilatkozások ellenére elmondható, hogy tájainkon igenis igényelték a szépet, a művészi kivitelezésű tárgyakat, így a reneszánsz alkotásokat, akárcsak a humanista műveltség termékeit, egyszóval próbáltak lépést tartani Nyugat-Európával. Nem az igénytelenség, hanem a mostoha történelmi körülmények magyarázzák, hogy a fent említett tárgyak összességéből alig négy-öt (!) darab maradt fenn napjainkig, azaz az 1531-es leltárban szereplő tárgyak alig 1,51%-a, ami valójában e tárgyak pusztulási fokát jelzi.

---

³⁹ DL 82 656.

⁴⁰ Lukcsics Pál: Várdai Ferenc gyulafehérvári püspök gyulafehérvári házána leltára. *Archaeológiai Értesítő* 43. évf. (1929) 269–270.